

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ

Ο ΠΥΡΗΝΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

ΒΑΦΑΚΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

A.M. 1340200400038

ΜΑΘΗΜΑ: ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΕΞΑΜΗΝΟ: Δ΄

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 9 ΜΑΙΟΥ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. <u>Εισαγωγή</u>	2
2. <u>Η Έννοια του δικαιώματος</u>	3
3. <u>Η έννοια των συνταγματικών δικαιωμάτων</u>	5
4. <u>Γένεση και εξέλιξη των συνταγματικών δικαιωμάτων</u>	8
5. <u>Η δομή του δικαιώματος</u>	10
6. <u>Ο πυρήνας του δικαιώματος</u>	11
7. <u>Το προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό</u>	13
8. <u>Οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί</u>	14
9. <u>Εννοιολογικοί προσδιορισμοί και περιορισμοί</u>	16
10. <u>Περιορισμοί κτήσης</u>	17
11. <u>Ικανότητα κτήσης-Φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων</u>	18
12. <u>Παραίτηση</u>	23
13. <u>Συμπέρασμα</u>	24
14. <u>Περίληψη</u>	24
15. <u>Λήμματα</u>	24
16. <u>Νομολογία</u>	25
17. <u>Βιβλιογραφία</u>	27

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το θέμα του «πυρήνα» του δικαιώματος. Καταρχήν όμως, θα εξεταστεί η έννοια και η εξέλιξη του δικαιώματος γενικά και ειδικότερα του συνταγματικού δικαιώματος. Το θέμα του «πυρήνα» εξετάζεται στα πλαίσια των συνταγματικών δικαιωμάτων και καθώς ο πυρήνας αναφέρεται στην ίδια την κτήση των δικαιωμάτων αυτών, κατά την πορεία της εργασίας αυτής γίνεται αντιληπτό το πραγματικό περιεχόμενο του συνταγματικού αγαθού που προστατεύεται από το Σύνταγμα. Το ακριβές περιεχόμενο του κάθε προστατευόμενου συνταγματικού αγαθού προσδιορίζεται από τους «εννοιολογικούς προσδιορισμούς» οι οποίοι αναλύονται στην εξέλιξη της μελέτης. Εξετάζεται επίσης και η ικανότητα κτήσης, η ικανότητα δηλαδή κάποιου να είναι φορέας ενός συνταγματικού δικαιώματος.

Παρατίθενται, τέλος, τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης, η ενδεικτική νομολογία σχετική με το θέμα, καθώς επίσης και η χρησιμοποιηθείσα βιβλιογραφία.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Δικαίωμα είναι από το δίκαιο απονεμόμενη στα πρόσωπα εξουσία για την ικανοποίηση του συμφέροντος¹. Από οντολογική άποψη το δικαίωμα συνιστά εξουσία, δηλαδή νομικά αναγνωριζόμενη ικανότητα επιβολής θελήσεως. Το προστατευόμενο από δίκαιο συμφέρον από και δια της προστασίας του καθίσταται έννομο συμφέρον. Όπως προκύπτει από τον ορισμό αυτό τα στοιχεία του δικαιώματος είναι το οντολογικό σύμφωνα με το οποίο το δικαίωμα συνιστά εξουσία και το λειτουργικό στοιχείο, δηλαδή η ικανοποίηση προσωπικού, στενότερου συμφέροντος μέσα στο πλαίσιο έννομης τάξης. Το δικαίωμα συνιστά εξουσία με την έννοια ότι είναι δύναμη αναγνωριζόμενη και ρυθμιζόμενη από το δίκαιο. Ο κοινωνικός άνθρωπος οφείλει να επιδιώκει την ικανοποίηση των συμφερόντων του, στο πλαίσιο του γενικού συμφέροντος, αλλιώς βρίσκεται έξω από το πλαίσιο της νομιμότητας².

Ο άνθρωπος είναι πράγματι ελεύθερο όν αν τον σκεφτούμε αφηρημένα και ανεξάρτητα από την κοινωνική του συμβίωση και την ιστορική του εξέλιξη. Αφού έχει την ικανότητα να κινείται, να σκέφτεται και να μιλάει, έχει εκ φύσεως και την ελευθερία της κινήσεως και του λόγου. Και αφού οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως ελεύθεροι είναι συνεπώς και εκ φύσεως ίσοι. Επομένως, θα ήταν λάθος να μιλήσουμε εδώ για «δικαίωμα». Το δικαίωμα προϋποθέτει όχι μόνο φορέα αλλά και χορηγό. Δικαίωμα αποτελεί εξουσία ανεξάρτητη από την πραγματική ισχύ του φορέα του μπορεί επομένως να υπάρξει μόνο στο πλαίσιο μιας έννομης τάξεως. Η έννομη τάξη είναι όμως νοητή μόνο στο πλαίσιο του κράτους. Γιατί μόνο το κράτος είναι σε θέση όχι μόνο να χορηγήσει, αλλά και να κατοχυρώσει δικαιώματα. Ελευθερία επομένως και ισότητα είναι δυνατές μόνο σε μία οργανωμένη κοινότητα σε κράτος, μία που μόνο αυτή μπορεί να αντικαταστήσει την αναρχία και την αναπόφευκτη συνέπεια της: την πλήρη επικράτηση του ισχυρότερου (γιατί ως ένα βαθμό οι ισχυρότεροι αναπόφευκτα επικρατούν) σε μία έννομη τάξη. Όμως το κράτος δεν αποτελεί μόνο το αναγκαίο πλαίσιο του δικαιώματος αλλά και σπουδαία πηγή διακινδυνεύσεως των αγαθών που τα δικαιώματα προστατεύουν. Πράγματι ο άνθρωπος είτε ως άτομο είτε ως μέλος μιας ομάδας, είναι συνήθως πολύ ασθενέστερος από την κρατική εξουσία. Το κράτος είναι μεν τεταγμένο στην υπηρεσία των ανθρώπων, αλλά η κρατική δραστηριότητα (και πίσω από αυτήν, η δραστηριότητα των κοινωνικοπολιτικών ομάδων που ελέγχουν τη συγκεκριμένη εκάστοτε άσκηση της κρατικής εξουσίας), καθώς και αυτή η αβελτηρία των φορέων της εξουσίας αποτελούν συνεχή κίνδυνο για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και αυτή την ίδια την αξιοπρέπεια του ανθρώπου³.

Έτσι η ιστορική εξέλιξη οδήγησε στη νομική κατοχύρωση ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου ή τουλάχιστον του πολίτη, ως

---

¹ Ο Windscheid προσδιόρισε το δικαίωμα ως την εξουσία που απονέμει το δίκαιο στα πρόσωπα. Αργότερα ο Jehrting, τονίζοντας το τελολογικό στοιχείο, όρισε το δικαίωμα ως συμφέρον, που προστατεύεται από το δίκαιο. Ο Regelsberger συνένωσε τους δύο ορισμούς και όρισε το δικαίωμα ως εξής: «Δικαίωμα είναι από το δίκαιο απονεμόμενη στα πρόσωπα εξουσία για την ικανοποίηση του συμφέροντος».

² Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.101-102.

³ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.4-5.

μεμονωμένου ατόμου ή ως μέλους μιας ομάδας. Τα δικαιώματα αυτά χαρακτηρίζονται από το Σύνταγμά μας ως ατομικά δικαιώματα, γιατί εγγυώνται την ατομικότητα του ανθρώπου, αποσκοπούν δηλαδή να αποτρέψουν την απορρόφηση του σε ένα ολοκληρωτικό κράτος, που είναι ακριβώς το κράτος χωρίς ατομικά δικαιώματα και γιατί είναι ανάγκη να τονιστεί η αυθυπαρξία και η έμφυτη ατομικότητα του ανθρώπου που κινδυνεύει από κάθε λογής ολοκληρωτικά κράτη, αλλά και από την αυταρχικότητα στην οποία μπορεί εύκολα να διολισθήσει σε μία συγκεκριμένη περίπτωση και ένα κράτος που κατ' αρχήν σέβεται την ελευθερία του ατόμου. Τα ατομικά δικαιώματα δεν ενισχύουν απλά την έννομη θέση του ιδιώτη. Προχωρούν πολύ περισσότερο, τον μεταβάλλουν από απλό αντικείμενο δικαίου σε υποκείμενο δικαίου, τον μετατρέπουν δηλαδή από υπήκοο σε πολίτη. Η ατομική αυτή διάσταση εμπεριέχεται σε όλα κατά κανόνα τα συνταγματικά δικαιώματα, δηλαδή και στα «κοινωνικά» και στα «πολιτικά». Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι τα συνταγματικά δικαιώματα δεν έχουν μόνο ατομικό χαρακτήρα, αλλά και κοινωνικό, αναγνωρίζονται υπέρ του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου. Ένα μειονέκτημα, βέβαια που έχει ο όρος «ατομικά δικαιώματα» είναι ότι μπορεί να παραπλανήσει στην αντίληψη ότι δεν περιλαμβάνει τα εξ ορισμού «συλλογικά» δικαιώματα της συναθροίσεως και της ενώσεως, πράγμα που δεν είναι σωστό⁴. Παράλληλα ο όρος αυτός έχει ιστορικό περιεχόμενο. Σημαίνει μια ομάδα συνταγματικών δικαιωμάτων, τα δικαιώματα του «κλασσικού καταλόγου», του status negativus, τα μόνα δηλαδή κατά τη κλασσική θεωρία, κατά νομική κυριολεξία δικαιώματα. Με την έννοια αυτή τα ατομικά δικαιώματα διακρίνονται από τα πολιτικά και τα κοινωνικά. Δεν φαίνεται επομένως ορθή η χρησιμοποίηση του όρου «ατομικά δικαιώματα» ως όρου γενικής και συνολικής αναφοράς στα συνταγματικά δικαιώματα, η έννοια των οποίων (συνταγματικών δικαιωμάτων) αναλύεται αμέσως παρακάτω⁵

---

⁴ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ.5-6,9

⁵ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005, σελ.104-105

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν τις κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το περιεχόμενο είναι α]αμυντικό, β]προστατευτικό, γ]εξασφαλιστικό και το κριτήριο με βάση το οποίο έγινε η διάκριση σ' αυτό το περιεχόμενο είναι η διαπίστωση της πηγής κινδύνων που απειλούν τον άνθρωπο και ετέθη από τον G.Jellinek.

α]Αναφερόμενοι λοιπόν στο αμυντικό περιεχόμενο τους μπορεί να λεχθεί ότι η πηγή κινδύνων προς την οποία στρέφεται αυτό είναι ο ίδιος ο άνθρωπος, ανεξάρτητα από τη μορφή με την οποία εμφανίζεται ,ως φορέας δημόσιας ή ιδιωτικής εξουσίας. Το αμυντικό περιεχόμενο αποκρούει τις προσβολές των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προέρχονται από επιθετικές ενέργειες άλλων ανθρώπων και μ' αυτό τον τρόπο τον διαφυλάττει. Στα αμυντικά δικαιώματα αντιστοιχεί υποχρέωση κάθε παράγοντα της έννομης τάξης να μην προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και αυτά στρέφονται και κατά της κρατικής και κατά της ιδιωτικής εξουσίας ενώ αναφέρονται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα ανεξάρτητα από κάθε διάκριση. Κατανοητό θα πρέπει επίσης να καταστεί ότι οι ιδιώτες υποχρεούνται από το Σύνταγμα να σέβονται, δηλαδή να μην παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα των άλλων, όχι όμως και να τα προστατεύουν. Η πραγμάτωση του προστατευτικού περιεχομένου της διαπροσωπικής ενέργειας είναι δυνατή μόνο με συνταγματική ή νομική πρόβλεψη. Μάλιστα σύμφωνα με τον σύγχρονο κοινωνικό ανθρωπισμό υποστηρίζεται ότι το εξής:«μη κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θέλεις να κάνουν αυτοί σε σένα», όχι όμως το ακόλουθο: «όποιος έχει δύο χιτώνες να δίνει τον ένα».Η αμυντική ενέργεια, η αμυντική διάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, περιέχει αξίωση προς παράλειψη χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να περιέχει και αξίωση προς πράξη,(πχ-άρνηση εστιάτορα να εξυπηρετήσει αλλοδαπό λόγω φυλετικής διάκρισης).

β] Όσον αφορά το προστατευτικό περιεχόμενο περιέχει αξίωση για προστασία από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων και προκύπτει από την συνταγματική αρχή της προστασίας που επιβάλλει την παροχή βοήθειας στον αμυνόμενο για την απόκρουση της επίθεσης και την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη. Η αρχή της προστασίας κατοχυρώνεται από το νέο Σύνταγμα (κυρίως άρθρ.2 παρ.1-2 Σ) ως βασικός γενικός κανόνα, αναφερόμενος στο κράτος, όχι όμως ως θεμελιώδες αξίωμα απευθυνόμενο και στους άλλους παράγοντες της έννομης τάξης. Προστατευτική υποχρέωση των ιδιωτών δεν προκύπτει ως γενικός κανόνας από τις διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος. Ενώ η κρατική εξουσία υποχρεούται από το Σύνταγμα να σέβεται και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία, η «ιδιωτική εξουσία» υποχρεούται συνταγματικά μόνον να την σέβεται. Το κράτος δικαιούται, βασιζόμενο στην διάταξη του άρθρου 25 παρ 4 να διευρύνει νομοθετικά την προστατευτική υποχρέωση και στις διαπροσωπικές σχέσεις (πχ-Ποιν.Κώδ.άρθρ.307 > Παράλειψη λύτρωσης από κίνδυνο ζωής) Τα προστατευτικά δικαιώματα περιέχουν αξίωση προς πράξη χωρίς να αποκλείεται η αξίωση προς παράλειψη ενώ οι προστατευτικές αξιώσεις ενυπάρχουν σε κάθε θεμελιώδες δικαίωμα ανεξάρτητα από οποιαδήποτε διάκριση.

γ] Η αρχή της εξασφάλισης επιβάλλει την εξασφάλιση των μέσων για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.[άρθρ.25 παρ1 Σ] Στην έννοια των «μέσων» δεν περιλαμβάνονται μόνο οι υλικές παροχές αλλά γενικότερα η διαμόρφωση των απαραίτητων διαδικασιών, που εξασφαλίζουν την ακώλυτη

άσκηση τους. Το Σύνταγμα δεν προβλέπει την αρχή της εξασφάλισης ούτε ως βασικό αξίωμα, ούτε ως γενικό κανόνα αναφερόμενο στο κράτος. Η αντιμετώπισή της είναι περιπτωσιολογική, αλλά αναγνωρίζεται συνταγματικά η αξίωση διεκδίκησης της εξασφάλισης του ανθρώπου από τους κοινωνικοοικονομικούς κινδύνους-η αξίωση δηλαδή για την διεκδίκηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Δεν κατοχυρώνει την εξασφάλιση, αλλά αναγνωρίζει η πορεία προς αυτήν πρέπει να πραγματοποιηθεί και κατοχυρώνει την ελευθερία της διεκδίκησης, ως ελευθερία πραγματοποιούμενη με τις συνταγματικά προβλεπόμενες διαδικασίες. Τα διεκδικητικά δικαιώματα περιέχουν αξίωση για την βελτίωση της θέσης του ανθρώπου, για την πραγματοποίηση ή την εξέλιξη του εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αντίστοιχη συνταγματική υποχρέωση του κράτους συνίσταται στην αναγνώριση του περιεχομένου των διεκδικητικών δικαιωμάτων και την αναγωγή τους σε προκαθορισμένους στόχους. Διεκδικητικά δικαιώματα ενυπάρχουν σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα, αναφερόμενα στην υλοποίηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου τους, που δεν έχει πραγματοποιηθεί⁶.

Η συνταγματική αναγνώριση αποτελεί το βασικό στοιχείο του συνταγματικού δικαιώματος που το διαφοροποιεί από τα δικαιώματα του κοινού δικαίου, είναι το δικαίωμα που παρέχεται στους πολίτες απευθείας από το Σύνταγμα. Τα συνταγματικά δικαιώματα, ενσωματωμένα στις συνταγματικές διατάξεις, δεν μπορούν να καταργηθούν ή να τροποποιηθούν με την συνήθη διαδικασία και παρέχουν επιπλέον εγγυήσεις στους πολίτες. Επομένως, κριτήριο για τον χαρακτηρισμό ενός δικαιώματος ως συνταγματικού είναι αν αυτό περιέχεται ή όχι στο συνταγματικό κείμενο⁷. Σύμφωνα όμως με άποψη του Δαγτόγλου: «ο όρος ‘Συνταγματικά δικαιώματα’ έχει το μειονέκτημα ότι δεν διακρίνει ανάμεσα στα κατοχυρωμένα από το Σύνταγμα δικαιώματα, που όμως, για λόγους ιστορικούς, περιλαμβάνουν και μερικά που δεν ανήκουν στα θεμελιώδη για τον άνθρωποι δικαιώματα, όπως για παράδειγμα τα δικαιώματα του βουλευτή»⁸. Από οντολογική άποψη το συνταγματικό όπως και το κοινό δικαίωμα συνιστά εξουσία, δηλαδή δύναμη αναγνωριζόμενη και ρυθμιζόμενη από το δίκαιο που αποσκοπεί στην ικανοποίηση συμφέροντος στο πλαίσιο του γενικού συμφέροντος, αλλιώς βρίσκεται έξω από το πλαίσιο της νομιμότητας. Το δικαίωμα παρέχει στον άνθρωπο εξουσία, δηλαδή νομική ικανότητα να επιβάλλει τη θέλησή του. Η εξουσία αυτή θα μπορούσε να είναι εξουσία του φορέα του δικαιώματος είτε στο ίδιο το άτομο του (αυτεξουσία), είτε εξουσία πάνω σε άλλα άτομα (κυριαρχία), είτε εξουσία πάνω σε πράγματα (ιδιοκτησία). Όπως προκύπτει όμως από την ανθρωπιστική αρχή του άρθρου 2 παρ.1 Σ :«Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», στην έννομη τάξη του ανθρωπισμού αναγνωρίζεται μόνο η εξουσία του ανθρώπου στο άτομό του, όχι όμως και η εξουσία του ατόμου πάνω σ’ άλλα άτομα όπως επίσης και η εξουσία πάνω σε πράγματα δεν επιτρέπεται να οδηγεί στην κυριαρχία πάνω σ’ άλλους ανθρώπους. Πρόκειται λοιπόν για κυρίως εξουσίες του ανθρώπου πάνω στον εαυτό του, για ικανότητα αυτεξουσιασμού το, για κατοχύρωση της ικανότητας δράσης

⁶ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005, σελ.149-155

⁷ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005, σελ.103

⁸ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α’, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ.7

στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο και συμμετοχής στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή.

Αποστολή των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι ο καθορισμός του συνταγματικού προτύπου του πολίτη και γενικότερα του ανθρώπου και οι κανόνες με τους οποίους προσδιορίζεται το πρότυπο αυτό του πολίτη, είναι κανόνες που απονέμουν δικαιώματα και υποχρεώσεις. Θα πρέπει επίσης να ειπωθεί ότι αντικείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι η προστασία βασικών εκφάνσεων της ανθρώπινης ζωής. Από την άποψη αυτή τα δικαιώματα είναι βασικά ή θεμελιώδη δικαιώματα (Grundrechte), είναι δηλαδή ο όρος αυτός πιο έντονα συνδεδεμένος με το ισχύον Σύνταγμα⁹. Κατ' ακολουθία, το συνταγματικό δικαίωμα, ως δικαίωμα με τυπική νομική υπεροχή λόγω της συνταγματικής του φύσης, στη νομική δηλαδή ανωτερότητα του Συντάγματος απέναντι στο κοινό δίκαιο, εφαρμόζεται και στο κοινό δίκαιο και προστατεύει τον δικαιούχο από κάθε είδους απειλή. Κατά συνέπεια, τα συνταγματικά δικαιώματα υπερέχουν από τα κοινά δικαιώματα και δεν μπορούν τα δεύτερα να έρχονται σε σύγκρουση με τα πρώτα αλλά ν' αποτελούν μόνο εξειδικεύσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων.

---

⁹ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ. 103-104

ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η έννοια του ατομικού δικαιώματος ως νομικού δικαιώματος ήταν άγνωστη στην αρχαιότητα¹⁰, όπως σωστά παρατήρησε ήδη τον 19^ο αιώνα ο Γάλλος πολιτικός συγγραφέας Benjamin Constant (1767-1830). Η ύπαρξη μιας ιδιωτικής σφαίρας και ενός αυτοτελούς δικαιώματος έναντι της πολιτικής κοινότητας ήταν αδιανόητη. Υπήρχε όμως δημοκρατία. Ο Αριστοτέλης στα πολιτικά αναφέρει ως στοιχεία της δημοκρατίας την κυριαρχία της πλειοψηφίας και την ελευθερία, όμως τονίζει συγχρόνως πως η ελευθερία δεν γίνεται ορθά αντιληπτή. Η ελευθερία που προέβαλλαν οι αρχαίοι Έλληνες ήταν της πόλεως και όχι του ατόμου έναντι της πόλεως, θεωρούσαν πως ελεύθεροι ήταν αυτοί που ζούσαν σε μια ελεύθερη πόλη και συμμετείχαν στη διοίκηση των κοινών. Με την έννοια αυτή και χωρίς την απαίτηση της ύπαρξης ενός ιδιαίτερου και υπερέχοντος συνταγματικού κειμένου με τη σημερινή έννοια, θεμελιώδη δικαιώματα ανιχνεύονται στην αρχαία Ελλάδα¹¹.

Από τον 13^ο αιώνα μέχρι σήμερα η ιστορία των ατομικών ελευθεριών συνιστά αγώνα της ανθρωπότητας για ελευθερία και δικαιοσύνη. Το 1215 οι ατομικές ελευθερίες διαμορφώνονται για πρώτη φορά στη Magna Carta, στην οποία διακηρύχθηκαν ως δικαιώματα Άγγλων πολιτών στρεφόμενα κατά άγγλων ηγεμόνων. Ακολουθούν το 1629 η Petition of Rights, το 1679 η Habeas Corpus Act και η Bill of Rights το 1689, ενώ ο αγώνας των αποίκων της Αμερικής για ελευθερία και ανεξαρτησία από τη μητρόπολη είχε ως αποτέλεσμα τις διακηρύξεις της πολιτείας της Βιργινίας το 1776 και άλλων πολιτειών και που τελικά οδήγησε στην καθιέρωση των ατομικών ελευθεριών από το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών του 1787. Ακολουθεί η Γαλλική Επανάσταση εναντίον του κρατικού και εκκλησιαστικού απολυταρχισμού με αποτέλεσμα τη «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» και αποτέλεσε το προοίμιο του γαλλικού Συντάγματος του 1791 ενώ ευρύτατη απήχηση είχε σε μεταγενέστερα Συντάγματα και διεθνείς συμφωνίες. Τα δύο αυτά γαλλικά κείμενα περιελάμβαναν ατομικά δικαιώματα όπως η ισότητα, το απόρρητο των επιστολών, το άσυλο της κατοικίας και άλλα.

Μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο εμφανίστηκαν οι πρώτες κινήσεις για διεθνή κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ιδρύθηκε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και στις 10 Δεκεμβρίου 1948 η γενική συνέλευση ψήφισε στο Παρίσι την «Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» που συμπεριέλαβε και κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Το 1950 τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης που ιδρύθηκε το 1949 υπέγραψαν τη «σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων» (ΕΣΔΑ). Η σύμβαση άρχισε να ισχύει στις 3 Σεπτεμβρίου του 1953 και συμπληρώθηκε με 12 πρόσθετα πρωτόκολλα και τον Κοινωνικό Χάρτη της Ευρώπης. Τόσο η σύμβαση, όσο και το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο επικυρώθηκαν από την Ελλάδα και απετέλεσαν εσωτερικό δίκαιο αρχικά με το Ν.2329/1253 και μετά την πτώση δικτατορίας με το Ν.Δ.53/1973. Τέλος, το 1966 υιοθετούνται ομόφωνα από τη γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ένα σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα και ένα για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

¹⁰ Βλ. Ν.Ν. Σαρίπολο. Συντ. Δικ., Γ' σ.23/4, Μάνεση, *Ατομικές ελευθερίες*, 26, Δ.Θ. Τσάτσο, Συντ.Δικ ,Γ,σ.53 επ. Δ

¹¹ Δαγτόγλου Π. , «*Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα*», τόμος Α', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ.19

Στην Ελλάδα, όλα τα Συντάγματα που ίσχυσαν από το 1822 μέχρι σήμερα περιείχαν διατάξεις προστατευτικές των ατομικών ελευθεριών. Το ίδιο συμβαίνει και με το ισχύον Σύνταγμα του 1975, στο οποίο τα συνταγματικά δικαιώματα ρυθμίζονται στο δεύτερο μέρος με τον τίτλο «ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» (Σ1975 αρθρ.4-25). Η αναθεώρηση του 1986 δεν έθιξε τα ζητήματα συνταγματικών δικαιωμάτων, ενώ αντίθετα με την αναθεώρηση του 2001 προστέθηκε μια νέα διάταξη στο άρθρο 25 παρ.1 κατά το οποίο τα συνταγματικά δικαιώματα τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Αυτό θέτει λοιπόν ως κρατική αποστολή τη διασφάλιση όχι μόνο της ανεμπόδιστης, αλλά και της αποτελεσματικής άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εντείνοντας ακόμα περισσότερο την κρατική υποχρέωση για προστασία των ατομικών δικαιωμάτων¹².

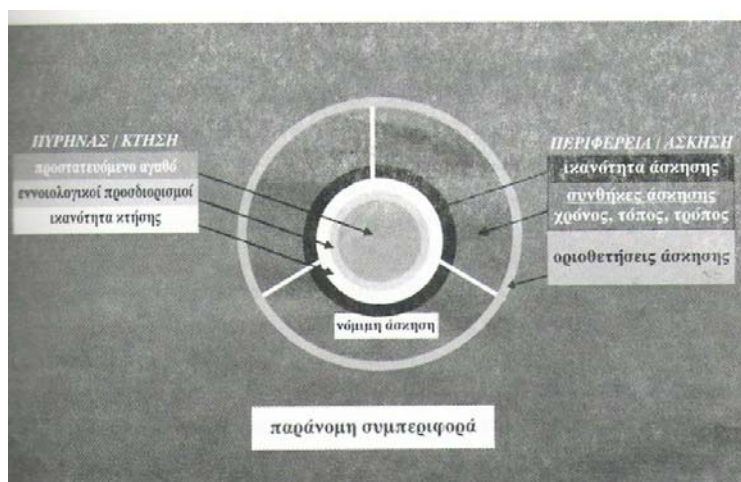
---

¹² Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.16,17

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ.

Σχηματικά το συνταγματικό δικαίωμα μπορεί να παρασταθεί ως κύκλος με κέντρο και περιφέρεια. Περιλαμβάνει δηλαδή τον πυρήνα που είναι κατ' ουσία η κτήση του δικαιώματος και το λοιπό σώμα πέρα από τον πυρήνα, που οριοθετείται μέχρι κάποια ανώτατα όρια και αποτελεί την άσκηση του δικαιώματος. Τα ανώτατα αυτά όρια της άσκησης πρέπει να φτάνουν ως το σημείο εκείνο το οποίο δεν μπορεί να υπερβεί η άσκηση του δικαιώματος και πέρα από τα οποία λήγει η ίδια η οντότητα του δικαιώματος. Το δικαίωμα δηλαδή δεν είναι «ανοιχτό προς τα πάνω» νομικό μέγεθος, ενώ το εξωτερικό όριο του δικαιώματος διαγράφουν οι οριοθετήσεις της άσκησης. Έτσι ένα συνταγματικό δικαίωμα ως εξουσία, οριοθετείται όπως οριοθετείται ένας κύκλος από και με τη βοήθεια της περιφέρειας του.

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ¹³

¹³ εικόνα από το βιβλίο του κυρίου Δημητρόπουλου Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.115

Ο ΠΥΡΗΝΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Η λέξη «πυρήνας» έχει συνδεθεί άρρηκτα με τα συνταγματικά δικαιώματα, τη θεωρία και την εφαρμογή τους. Ο πυρήνας αποτελεί μινιμαλιστικό, ελάχιστο, εσωτερικό προς τα μέσα προσδιορισμό του δικαιώματος. Με τον όρο αυτό νοείται συνήθως το «άβατο» του δικαιώματος, προσδιορίζεται μια περιοχή της οποίας η συρρίκνωση δεν είναι κατά το δίκαιο ανεκτή¹⁴. Η αρχή κατά την οποία οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων δεν μπορούν να θίγουν τον πυρήνα, περιέχεται ρητά στο άρθρο 19 παρ.2 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης (Wesensgehaltsgarantie). Αυτή την αρχή φαίνεται να αποδέχονται τόσο η ελληνική θεωρία του συνταγματικού δικαίου όσο και η νομολογία των δικαστηρίων μας¹⁵. Έτσι το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι το δικαίωμα της ελεύθερης εκφράσεως των φιλοσοφικών, θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων «δύνανται μεν, καθόσον αφορά τους δημοσίους υπαλλήλους και ειδικότερα τους στρατιωτικούς ευρισκομένους προς το κράτος σε ηθελημένη ειδική σχέση εξουσιάσεως, αν επιβληθούν ορισμένοι περιορισμοί οι οποίοι όμως ουδέποτε δύνανται να οδηγήσουν στην κατάργηση του αναφερθέντος δικαιώματος¹⁶. Σχετικά με τον προσδιορισμό του πυρήνα έχουν αναπτυχθεί δύο θεωρίες, η σχετική και η απόλυτη. Κατά τη σχετική θεωρία (Theorie vom relativen Wesengehalt) το ουσιαστικό περιεχόμενο, δηλαδή ο πυρήνας του δικαιώματος πρέπει να προσδιορίζεται όχι μόνο για κάθε θεμελιώδες δικαίωμα αλλά και για κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Σύμφωνα με την απόλυτη θεωρία (Theorie vom absoluten Wesengehalt)¹⁷ το ουσιαστικό περιεχόμενο, ο πυρήνας του δικαιώματος, γίνεται αντιληπτό ως ένα μέγεθος σταθερό ανεξάρτητο από κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ως το ελάχιστο περιεχόμενο του δικαιώματος, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζεται ακριβώς αυτό το περιεχόμενο, του οποίου η παραβίαση απαγορεύεται¹⁸. Ούτε το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο [ΓΟΣΔ] με τη νομολογία του δίνει κάποια λύση στο θέμα αυτό. Το άρθρο 19 παρ.2 του Γερμανικού Συντάγματος δεν δίνει απάντηση στο ερώτημα, ναι μεν αναφέρει ότι το ουσιαστικό περιεχόμενο δεν μπορεί να παραβιαστεί σε καμία περίπτωση, δεν προσδιορίζει όμως πώς ορίζεται η περιοχή αυτή. Όπως υποστηρίζεται το ερώτημα που αφορά τον προσδιορισμό του πυρήνα του δικαιώματος, δεν είναι δυνατό να απαντηθεί ούτε για κάθε θεμελιώδες δικαίωμα χωριστά. Ο γενικός και αόριστος προσδιορισμός του πυρήνα ως κάποιας εσωτερικής, ελάχιστης περιοχής, δεν εμφανίζει δυσχέρειες. Αντίθετα οι δυσκολίες εμφανίζονται κατά τον ακριβή προσδιορισμό του περιεχομένου του. Είναι μία περιοχή της οποίας το περιεχόμενο και τα όρια δεν έχουν προσδιοριστεί. Η θεωρία του «πυρήνα» του δικαιώματος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη αλλά ταυτοχρόνως γενική και αόριστη. Δεν προτείνει κριτήρια προσδιορισμού της περιοχής του πυρήνα και συνεπώς δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός προσδιορισμός του, ούτε και ο συντακτικός νομοθέτης θέτει κριτήρια ενός τέτοιου προσδιορισμού. Η «λειτουργική» έννοια του πυρήνα είναι περισσότερο προσεγγίσιμη αλλά τελικά όχι χρήσιμη, εφόσον δεν καθορίζεται τι περιλαμβάνει. Η θεωρία του πυρήνα βασίζεται στην αντίληψη, ότι σε κάθε

¹⁴ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.117

¹⁵ Βλ. ΑΠ 794/1976, ΑΠ 926/1979, ΣτΕ 2040/1977, ΣτΕ 2930/1989

¹⁶ Βλ. ΣτΕ 2209/77, ΣτΕ 780/81

¹⁷ Stern, Staatsrecht III/2, σ.865 επ.

¹⁸ Pieroth/Sclink, Grundrechte II (2003), σ.65, 69 επ.

δικαίωμα περιέχεται ένας «σκληρός πυρήνας», του οποίου ο περιορισμός δεν είναι δυνατός χωρίς να μιλήσουμε για ανατροπή, κατάργηση του δικαιώματος. Αποτελεί δηλαδή ο πυρήνας την «τελευταία γραμμή άμυνας» του δικαιώματος. Η θεωρία του πυρήνα προσπαθεί να εντοπίσει τα ελάχιστα, εσωτερικά, προς τα μέσα προστατευτικά όρια κα πιστεύεται πως ανήκει στα όρια των περιορισμών. Κανόνας είναι ότι η επιβολή των περιορισμών δεν μπορεί να υπερβαίνει το όριο, που θέτει ο πυρήνας του δικαιώματος. Όμως και η λειτουργική χρησιμότητα του πυρήνα δεν φαίνεται να είναι αυτή της παραδοσιακής θεωρίας. Ο πυρήνας είναι μία δύσβατη περιοχή, που όμως μάλλον δεν εξυπηρετεί τον ρόλο της «τελευταίας γραμμής άμυνας» στην απόκρουση των προσβολών. Οι προσβολές αποκρούονται ήδη «στο πρώτο τείχος», στην εξωτερική περιφέρεια και δεν φθάνουν μέχρι τον πυρήνα, οπότε το δικαίωμα θα έχει θιγεί σε μεγάλο βαθμό¹⁹.

Η κτήση και η άσκηση όπως προαναφέρθηκε αποτελούν δύο δομικές και λειτουργικές διαστάσεις του δικαιώματος και ό,τι αφορά την κτήση θα μπορούσε να ενταχθεί στον πυρήνα. Ο πυρήνας δηλαδή αφορά την κτήση του δικαιώματος και ταυτίζεται μ' αυτήν-πυρήνας είναι η κτήση του δικαιώματος και προσλαμβάνει συγκεκριμένο εννοιολογικό προσδιορισμό. Όλα τα θέματα που αφορούν την κτήση του προστατευόμενου συνταγματικού αγαθού ανάγονται στον πυρήνα και αναφερόμενοι στην κτήση εννοούμε τη νομική σύνδεση δικαιώματος και δικαιούχου. Κατά την κτήση δηλαδή συγκεκριμένο δικαίωμα συνδέεται με συγκεκριμένο πρόσωπο, τον φορέα του δικαιώματος.

Συνεχίζοντας την εξέταση της δομής του συνταγματικού δικαιώματος, θα πρέπει κανείς να αναφερθεί περαιτέρω στην τριχοτόμηση του πυρήνα του συνταγματικού δικαιώματος. Έτσι λοιπόν τριχοτομώντας τον πυρήνα, διακρίνει κανείς α] το προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό, β] τους εννοιολογικούς προσδιορισμούς του και γ] την ικανότητα κτήσης. Ο πυρήνας δηλαδή διασπάται και καταλήγει στο να μην είναι ενιαίος αλλά να τριχοτομείται και να περιλαμβάνει μία εσωτερική περιοχή στην οποία βρίσκεται το προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό, καθώς επίσης και δύο φλοιούς εκ των οποίων ο πρώτος αποτελείται από τους εννοιολογικούς προσδιορισμούς που αφορούν το αντικείμενο της κτήσης, ενώ ο άλλος φλοιός είναι η ικανότητα κτήσης που αναφέρεται στο υποκείμενο του δικαιώματος. Ο πυρήνας, η κτήση λοιπόν περιλαμβάνει δύο στοιχεία-το προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό το οποίο είναι το αντικειμενικό ενώ το επόμενο στοιχείο είναι το υποκείμενο, ο φορέας και είναι υποκειμενικό.

---

¹⁹ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.117,118

ΤΟ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

Όπως προαναφέρθηκε, στην εσωτερική περιοχή του πυρήνα του δικαιώματος βρίσκεται το προστατευόμενο αγαθό. Παραδείγματα προστατευόμενων αγαθών στο Ελληνικό Σύνταγμα αποτελούν η ζωή, η υγεία, η θρησκεία και άλλες εξειδικεύσεις της ανθρώπινης ζωής. Όλα αυτά τα αγαθά που αναφέρονται στο συνταγματικό κείμενο προστατεύονται από αυτό και μέσω αυτής της παρεχόμενης προστασίας ανάγονται σε συνταγματικά πλέον αγαθά. Πρόκειται για άυλα είτε υλικά αγαθά και αποτελούν εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, της ανθρώπινης υπόστασης γενικότερα. Μπορούν μάλιστα ν' αναφερθούν κάποια παραδείγματα προστατευόμενων αγαθών παράλληλα με την πλευρά της υποστάσεως του ανθρώπου την οποία υποστηρίζουν: η ζωή, η υγεία την φυσική υπόσταση του ανθρώπου-η τιμή την κοινωνική υπόσταση-η κατοικία την ιδιωτική σφαίρα στην οποία ο άνθρωπος αναπτύσσει την προσωπικότητά του. Το συνταγματικό δικαίωμα προσλαμβάνει ουσιαστικό περιεχόμενο από το ουσιαστικό περιεχόμενο του προστατευόμενου αγαθού όπως για παράδειγμα η ελευθερία της τέχνης από την τέχνη ή η θρησκευτική ελευθερία από την θρησκεία. Το προστατευόμενο αγαθό είναι κατ' αρχήν «πραγματικό» αγαθό και προστατεύεται ως τέτοιο. Αυτή η πραγματική έννοια του αγαθού προσδιορίζει την νομική έννοια αυτού και ως παράδειγμα αναφέρουμε τον όρο «θρησκεία» του άρθρου 13 Σ που προσδιορίζεται κατ' αρχήν από την έννοια της θρησκείας, σε κάποιες όμως περιπτώσεις η συνταγματική έννοια διαφοροποιείται από την πραγματική όπως στο άρθρο 13 Σ ως θρησκεία θεωρείται μόνο η γνωστή θρησκεία.²⁰

---

²⁰ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.120

ΟΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

Οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί είναι έννοιες που αποδίδονται με τους χρησιμοποιούμενους όρους στο Σύνταγμα-είναι προσδιορισμοί που καθορίζουν το περιεχόμενο του εκάστοτε αγαθού, το οποίο απολαμβάνει τη συνταγματική προστασία. Το προστατευόμενο αγαθό έχει ανάγκη από εννοιολογικούς προσδιορισμούς και προσδιορίζεται ακριβέστερα μέσω αυτών. Ένα παράδειγμα τέτοιου συνταγματικού αγαθού που συνοδεύεται από εννοιολογικό προσδιορισμό είναι η «θρησκεία» στο άρθρο 13 Σ που προσδιορίζεται από τη λέξη «γνωστή». Η εννοιολογική διασάφηση είτε προκύπτει αμέσως από το Σύνταγμα όπως στην στο προαναφερθέν παράδειγμα των «γνωστών θρησκειών», είτε από το νόμο, είτε από την ερμηνεία, όπως στην περίπτωση της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 17 Σ. Ο κάθε εννοιολογικός προσδιορισμός αναφέρεται σε συγκεκριμένο συνταγματικό δικαίωμα και γι' αυτό το λόγο έχουν ειδικό χαρακτήρα. Οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί ανήκουν στον πυρήνα του δικαιώματος και προσδιορίζουν την παρεχόμενη στον φορέα του δικαιώματος εξουσία. Αφορούν δηλαδή το συνταγματικό αγαθό, την κτήση- και όχι την άσκηση του δικαιώματος. Δεν είναι προσδιορισμοί άσκησης, δεν προσδιορίζουν άμεσα τη δράση του ατόμου, αλλά το αντικείμενο της δράσης, το δικαίωμα. Ωστόσο, ο προσδιορισμός του προστατευόμενου αγαθού, οδηγεί τελικά με έμμεσο τρόπο στον καθορισμό και της ατομικής δράσης των φορέων, και του είδους της άσκησης, όπως για παράδειγμα οι ιδιοκτησία λαμβάνει ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο και έτσι νομοτελειακά και έμμεσα και η δράση των ατόμων που ασκούν αυτό το δικαίωμα²¹.

Η έκταση της έννοιας των λέξεων που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του προστατευόμενου συνταγματικού αγαθού, καθορίζει την έκταση της νόμιμης άσκησης των δικαιωμάτων. Όσο μεγαλύτερη είναι η έννοια της λέξης που προσδιορίζει το αγαθό τόσο πιο ευρύτερο θα είναι το περιεχόμενο του δικαιώματος και τελικά της προστασίας που παρέχεται από το Σύνταγμα. Ο καθορισμός του περιεχομένου του δικαιώματος έχει ιδιαίτερη σημασία για το εύρος της συνταγματικής προστασίας που θα παρασχεθεί, γι' αυτό το λόγο ο συντακτικός νομοθέτης πρέπει να προσδιορίζει το προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό με λέξεις που ο αναγνώστης θα κατανοεί ότι το νόημα της διάταξης που περιλαμβάνει το δικαίωμα είναι συγκεκριμένο και όχι αόριστο. Όλα αυτά αναφέρονται γιατί μέσω της ερμηνείας είναι δυνατή η αποδυνάμωση ή η ενίσχυση αντίστοιχα της προστατευτικής λειτουργίας των συνταγματικών διατάξεων.

Η εύρεση ακριβούς εννοιολογικού προσδιορισμού των όρων που χρησιμοποιούνται στις διατάξεις του Συντάγματος ενέχει δυσκολία και αυτή η δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι ο συντακτικός νομοθέτης στην έκταση του συνταγματικού κειμένου σπανίως περιλαμβάνει ορισμούς εννοιών των λέξεων που χρησιμοποιεί. Πολλοί όροι του Συντάγματος μας όπως η «οικογένεια» έχουν διαφορετικό περιεχόμενο από τις αντίστοιχες έννοιες του Αστικού Δικαίου και από τη στιγμή που ο ορισμός δεν υπάρχει, η ερμηνεία που πρέπει να γίνει είναι η ευρύτερη δυνατή, προκειμένου η συνταγματική προστασία να μην περιορίζεται παρά τη θέλησή του συντακτικού νομοθέτη. Ισχύει δηλαδή ο εξής κανόνας στην ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων: "in dubio pro libertate". Ο εφαρμοστής και ταυτόχρονα ερμηνευτής του δικαίου οφείλει σε περίπτωση επιλογής μεταξύ ευρύτερης και στενότερης ερμηνευτικής εκδοχής, κατά τη διαδικασία της

---

²¹ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.121,122

ερμηνείας, να επιλέξει την ευρύτερη εκδοχή με σκοπό την εξασφάλιση όσο το δυνατόν μεγαλύτερης προστασίας. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί το εξής από το βιβλίο «Συνταγματικά Δικαιώματα» του κ. Δημητρόπουλου στη σελ.122 πχ. όταν ο συντακτικός νομοθέτης επιτάσσει τη δημοσιότητα των συνεδριάσεων και δεν ορίζει τίποτε άλλο, εννοεί οποιαδήποτε δημοσιότητα χωρίς διάκριση. Δεν είναι δυνατός ο περιορισμός της συνταγματικής προστασίας με την απόδοση στον όρο «δημοσιότητα» στενότερης έννοια, δηλαδή ο περιορισμός της στη λεγόμενη άμεση δημοσιότητα και ο αποκλεισμός της αποκαλούμενης έμμεσης δημοσιότητας και της τηλεοπτικής μετάδοσης της δίκης²².

Υπάρχει όμως και η απλή περίπτωση κατά την οποία κάποιοι όροι του Συντάγματος χρησιμοποιούνται με την ίδια έννοια που έχουν και σ' άλλους κλάδους δικαίου, με μία βέβαια επισήμανση ότι αυτοί οι νομοθετικοί ορισμοί των άλλων κλάδων είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα.

Οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί προκύπτουν συνήθως από το «αυτονόητο» περιεχόμενο των λέξεων κάθε συνταγματικής διάταξης. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι πχ] η πίστη σ' ένα πολιτικό κόμμα δεν αποτελεί θρησκευτική πίστη και συνεπώς δεν εμπίπτει στο προστατευτικό περιεχόμενο του άρθρου 13 Σ. Ανάλογες περιπτώσεις συνιστούν η «διδασκαλία», η «επιστήμη» στο άρθρο 16 Σ και άλλοι όροι που είναι διάσπαρτοι στο συνταγματικό κείμενο. Δεν είναι όμως απαραίτητο η έννοια ενός όρου να συμπίπτει με την κοινή σημασία του στην καθομιλούμενη, αλλά είναι δυνατόν κάποιοι να χρησιμοποιούνται και ως τεχνικοί νομικοί όροι με προκαθορισμένο περιεχόμενο. Ο ερμηνευτής, μάλιστα σε περίπτωση που ο συντακτικός νομοθέτης δεν έχει από την αρχή κάποιον όρο στο συνταγματικό κείμενο, οφείλει να αποδώσει την έννοια του όρου αυτού όπως είναι στην πραγματικότητα, χωρίς περαιτέρω αλλοιώσεις²³.

Οι νομοθετικοί ορισμοί δηλαδή οι ορισμοί εννοιών που βρίσκονται σε διάφορους νόμους είτε άλλων κλάδων δικαίου, είτε με σκοπό την υλοποίηση των συνταγματικών διατάξεων, (ορισμός από το βιβλίο «Συνταγματικά Δικαιώματα» του κ. Δημητρόπουλου σελ.124.) δεν είναι αυθεντικοί εφόσον ο κοινός νομοθέτης δεν έχει εξουσία αυθεντικής ερμηνείας του Συντάγματος. Οι νομοθετικοί ορισμοί που περιορίζουν την παρεχόμενη συνταγματική προστασία δεν είναι δεσμευτικοί. Ο κοινός νομοθέτης, κατά την συγκεκριμενοποίηση των εννοιών, δεσμεύεται από τα εννοιολογικά στοιχεία που ήδη υπάρχουν στο Σύνταγμα και δεν μπορεί να τα αγνοήσει. Ο συντακτικός νομοθέτης συνήθως δεν εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να ορίσει μία έννοια χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι δυνατός ο νομοθετικός ορισμός της έννοιας. Η εξουσία αυτή μάλιστα του κοινού νομοθέτη διευρύνεται όσο περισσότερες γενικές και αόριστες έννοιες χρησιμοποιούνται στο συνταγματικό κείμενο. Ούτως ή άλλως, όμως ο κοινός νομοθέτης έχει γενική ρυθμιστική αρμοδιότητα και ως επακόλουθο αυτής μπορεί να καθορίζει τις νομικές έννοιες παρέχοντας ορισμούς-είναι αυτή η γενική νομοθετική αρμοδιότητα του κοινού νομοθέτη που του το επιτρέπει εξ αρχής και συνεπώς δεν χρειάζεται ειδική επιφύλαξη υπέρ νόμου ή άλλη εξουσιοδότηση. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις που ο συντακτικός νομοθέτης παραπέμπει στον κοινό νομοθέτη για να ορίσει το περιεχόμενο συγκεκριμένης λέξης του κειμένου του Συντάγματος, πχ] το Σ στο

²² Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.122

²³ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.123

άρθρο 4 παρ. ε' εδ.1. ορίζει ότι Έλληνες πολίτες είναι όσοι έχουν αποκτήσει τα οριζόμενα από τον νόμο προσόντα²⁴.

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Όπως αναλύθηκε παραπάνω, οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί προσδιορίζουν το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος. Αντίθετα, οι περιορισμοί είναι συρρικνώσεις του νόμιμου γενικού περιεχομένου του δικαιώματος, δηλαδή της κτήσης (προστατευόμενου αγαθού, ικανότητας κτήσης) ή της (κατά χρόνο, τόπο και τρόπο) άσκησης, σύμφωνα με ορισμό από το βιβλίο του κ Δημητρώπουλου «Συνταγματικά Δικαιώματα». Το Σύνταγμά μας περιέχει δύο ειδών περιορισμούς των ατομικών δικαιωμάτων: τους γνήσιους οι οποίοι αφορούν τον τρόπο και σκοπό ασκήσεως τους και τους εγγενείς περιορισμούς οι οποίοι δημιουργούν την εντύπωση ότι είναι περιορισμοί ενώ στην πραγματικότητα είναι εννοιολογικοί προσδιορισμοί. Όταν το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία της θρησκείας, της τέχνης και της επιστήμης ή προστατεύει την κατοικία ή την ιδιοκτησία, η κατοχύρωση και η προστασία αυτή παύει εκεί, όπου δεν πρόκειται πια για θρησκεία, τέχνη, επιστήμη, κατοικία ή ιδιοκτησία. Μερικές φορές το Σύνταγμα περιορίζει, όπως έχει προαναφερθεί, την προστασία του εκ των προτέρων σε ένα μέρος μόνο της ευρύτερης εννοιολογικής περιοχής του προστατευόμενου έννομου αγαθού. Όταν ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει μόνο τις γνωστές θρησκείες, το γενικό περιεχόμενο της γενικής θρησκευτικής ελευθερίας εκτείνεται μέχρι το σημείο αυτό και δεν περιλαμβάνει τις άγνωστες. Δεν πρόκειται για περιορισμό, δηλαδή για συρρίκνωση του δικαιώματος, αλλά για νομικό εννοιολογικό προσδιορισμό, δηλαδή για διαμόρφωση του γενικού περιεχομένου. Άλλου τέτοιου είδους παραδείγματα είναι το άρθρο 8 Σ το οποίο απαγορεύει μόνο την «ακούσια» όχι και την «εκούσια αφαίρεση του «νόμιμου δικαστή», το άρθρο 11 Σ που κατοχυρώνει όχι όλες αλλά μόνο τις «ήσυχες» και «άοπλες» συναθροίσεις²⁵. Δεν αποκλείεται όμως ο χρησιμοποιούμενος στο Σύνταγμα να έχει στενότερο περιεχόμενο από το «κοινό» νοηματικό περιεχόμενο της λέξης, όπως για παράδειγμα η έννοια του όρου «ιδιοκτησία» στο άρθρο 17 που κατά την ερμηνευτική παράδοση (αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ιστορικής-νομολογιακής διάπλασης) δεν ταυτίζεται με την «κυριότητα» του ιδιωτικού δικαίου. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει κάθε εμπράγματη εξουσία. Στο περιεχόμενο της ιδιοκτησίας ανήκει επομένως η κυριότητα αλλά και όλα τα περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα. Σύμφωνα με την κρατούσα στην επιστήμη και στη νομολογία άποψη η προστατευόμενη συνταγματικά έννοια της ιδιοκτησίας περιλαμβάνει μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα και όχι τα ενοχικά και τα δικαιώματα επί άυλων αγαθών όπως η πνευματική ιδιοκτησία. Το συνταγματικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας λοιπόν προσλαμβάνει συγκεκριμένο εύρος και δεν υπάρχει περιορισμός της ιδιοκτησίας στα εμπράγματα μόνο δικαιώματα αλλά εννοιολογικό προσδιορισμό της συνταγματικής της έννοιας²⁶.

²⁴ Δημητρώπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.124

²⁵ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.139

²⁶ Δημητρώπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.123

Επίσης σημαντική επισήμανση αποτελεί ότι ο εγγενής περιορισμός αφορά το περιεχόμενο του προστατευόμενου δικαιώματος και όχι τον τρόπο ή σκοπό απολαύσεως του²⁷.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΤΗΣΗΣ

Στο γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος περιλαμβάνεται η κτήση και η άσκηση. Επομένως, περιορισμός είναι κάθε συρρίκνωση του δικαιώματος, δηλαδή της κτήσης ή της άσκησης αυτού. Στην παρούσα εργασία μας ενδιαφέρουν οι περιορισμοί κτήσης καθώς εξετάζουμε τον πυρήνα του δικαιώματος. Οι περιορισμοί κτήσης αναφέρονται στην (μη) κτήση και στην απώλεια του δικαιώματος. Ο φορέας εκπίπτει από ένα ή περισσότερα δικαιώματά του. Οι περιορισμοί κτήσης επηρεάζουν το νομικό καθεστώς του φορέα του δικαιώματος. Ο περιορισμός κτήσης συνίσταται ή στη μη αναγνώριση συγκεκριμένου δικαιώματος σε κατηγορία φορέων είτε στην οριστική ή προσωρινή αφαίρεση ενός ή περισσότερων συνταγματικών δικαιωμάτων από τον φορέα. Οι περιορισμοί κτήσης μπορεί να είναι κυρωτικοί διότι επιβάλλονται ως κύρωση (στέριση ιθαγένειας, στέριση πολιτικών δικαιωμάτων), μπορεί όμως να είναι και λειτουργικοί χάριν της εύρυθμης λειτουργίας (μη αναγνώριση του δικαιώματος, απεργίας στο προσωπικό των σωμάτων ασφαλείας). Στους περιορισμούς κτήσης ανήκει η μη αναγνώριση δικαιώματος (πρωτογενής στέριση) έννοια συναφής προς την κατάργηση (δευτερογενής στέριση). Η κατάργηση σημαίνει την αφαίρεση δικαιώματος που έχει ήδη απονεμηθεί ενώ η μη αναγνώριση σημαίνει την εξαρχής μη απονομή του δικαιώματος. Η κατάργηση (απώλεια, έκπτωση) είναι η πλήρης συρρίκνωση του περιεχομένου του συνταγματικού δικαιώματος. Το δικαίωμα συρρικνώνεται ολοκληρωτικά και ως προς την έκταση του περιεχομένου του και ως προς το χρονικό κριτήριο. Η κατάργηση αποτελεί τον έσχατο περιορισμό του δικαιώματος, το δικαίωμα πλέον δεν υπάρχει. Στην κατάργηση το δικαίωμα έχει ήδη αναγνωριστεί, όμως μετά τη δημιουργία του καταργείται οριστικά. Ο όρος «κατάργηση» με ευρύτερη έννοια περιλαμβάνει και τη μη αναγνώριση αλλά λόγω της σοβαρότητας της πρέπει να διακρίνεται ορολογικά, εφόσον δεν αποτελεί κατά κυριολεξία περιορισμό. Σαφής διάκριση περιορισμού και κατάργησης (πρωτογενούς στέρισης, μη αναγνώρισης) περιέχεται στο άρθρο 23 παρ.2, εδ. β', που αναφέρεται στο δικαίωμα απεργίας. «Απαγορεύεται η απεργία με οποιοδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας». Το ίδιο δηλαδή συνταγματικό δικαίωμα ενώ αναγνωρίζεται κατ' αρχήν σε όλους, δεν αναγνωρίζεται σε συγκεκριμένους φορείς, που έχουν ορισμένες ιδιότητες. Ο συντακτικός νομοθέτης αφού στερεί το δικαίωμα της απεργίας σε όσους ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες (πρωτογενής στέριση), προχωρεί στην καθιέρωση δυνατότητας νομοθετικού περιορισμού του δικαιώματος απεργίας για άλλες κατηγορίες εργαζομένων: το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία δημόσιων υπαλλήλων και των υπαλλήλων τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και του προσωπικού κάθε μορφής επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου. Αλλά ως πρόσθετη συνταγματική εγγύηση ορίζεται ο συντακτικός νομοθέτης την εξής ρήτρα στην οποία διακρίνει με σαφήνεια την κατάργηση από τον περιορισμό: «οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να φτάσουν έως την κατάργηση του

²⁷ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.140

δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του²⁸. Η αρχή αυτή αποτελεί προστασία του ουσιαστικού πυρήνα του δικαιώματος της απεργίας των δημόσιων υπαλλήλων. Τη θεωρία του «πυρήνα» των θεμελιωδών δικαιωμάτων υιοθετεί ο Άρειος Πάγος στην υπ' αριθμ.926/1979 απόφαση όπου έκρινε αντισυνταγματικό, ως παραβιάζον τον πυρήνα του άρθρου 14 παρ.1 Σ (ελευθερία διατύπωσης και διάδοσης των στοχασμών) το άρθρο 36 του Ν.75/1975 με το οποίο απαγορεύεται ρητά οποιαδήποτε κρίση για το πρόσωπο διαιτητών, κριτών κτλ. οπωσδήποτε εκδηλούμενη από αθλητή, προπονητή ή μέλος διοικητικού συμβουλίου των διαγωνιζόμενων σωματείων ή μετά την τέλεση κάθε αγώνα.(η απόφαση του Αρείου Πάγου παρατίθεται στο τέλος της εργασίας). Ένα παράδειγμα καταργήσεως, έκπτωσης αποτελεί το άρθρο 4 παρ3. εδ. β' κατά το οποίο «επιτρέπεται να αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκούσια άλλη ιθαγένεια ή που ανέλαβε σε ξένη χώρα υπηρεσία αντίθετη προς τα εθνικά συμφέροντα, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία που προβλέπει ειδικότερα ο νόμος»

ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΚΤΗΣΗΣ-ΦΟΡΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η ικανότητα κτήσης είναι η ικανότητα ενός προσώπου να φέρει (όχι αναγκαία και ν' ασκήσει) την εξουσία που απορρέει από το δικαίωμα²⁹. Το πρόσωπο αυτό λέγεται φορέας του δικαιώματος και αναγνωρίζεται από το δίκαιο ως ικανό να φέρει την εξουσία αυτή. Ο φορέας του δικαιώματος είναι το υποκείμενο της κτήσης ενώ η ικανότητα κτήσης είναι το υποκειμενικό στοιχείο του πυρήνα του δικαιώματος. Ικανότητα κτήσης είναι η ικανότητα να είναι κάποιος φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η γενική ικανότητα κτήσης συνταγματικών δικαιωμάτων συμπίπτει με τη γενική ικανότητα δικαίου³⁰. Όποιος έχει ικανότητα δικαιώματος είναι φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα κατοχυρώνονται υπέρ οποιουδήποτε προσώπου (ημεδαπού ή αλλοδαπού) ενώ άλλα κατοχυρώνονται μόνο υπέρ Ελλήνων πολιτών αποκλεισμένων των αλλοδαπών. Κάθε άνθρωπος έχει γενική ικανότητα να είναι φορέας συνταγματικών δικαιωμάτων. Υποκείμενα-φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων είναι καταρχήν τα φυσικά πρόσωπα. Η γένεση των συνταγματικών δικαιωμάτων είχε σκοπό την προστασία του ανθρώπου και απ' αυτό προκύπτει ότι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων είναι κάθε άνθρωπος³¹.

ΦΥΣΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ: Το Σύνταγμα θεσπίζει σε αρκετές διατάξεις του πως η παρεχόμενη προστασία αφορά κάθε άνθρωπο ανεξάρτητα από εθνικότητα, ηλικία ή άλλη διάκριση και όχι μόνο τους έλληνες υπηκόους. Πρόκειται κατά κυριολεξία δηλαδή για «ανθρώπινα δικαιώματα». Στις περιπτώσεις αυτές προσδιορίζεται ο φορέας του δικαιώματος με τις διατυπώσεις: «καθένας έχει δικαίωμα...», «όλοι απολαμβάνουν...», «κανένας δεν συλλαμβάνεται...» κτλ. Το Σύνταγμά μας θεσπίζει έτσι μια σειρά από δικαιώματα του ανθρώπου, δηλαδή δικαιώματα που δεν απολαμβάνει μόνο ο Έλληνας αλλά και ο αλλοδαπός ή εκείνος που δεν έχει καμία ιθαγένεια. Ως παραδείγματα μπορούν ν' αναφερθούν οι ακόλουθες περιπτώσεις: το

²⁸ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.213,214

²⁹ Βλάχος, «Η αντινομία του ανθρώπου και πολίτη», σελ.25 επ

³⁰ Δημητρόπουλος, «Γενική Συνταγματική Θεωρία», σελ.73

³¹ Δημητρόπουλος Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.125,126

δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας στο άρθρο 5 παρ.1 Σ, το δικαίωμα όσων βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια για προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους στο άρθρο 5 παρ.2 Σ, το άσυλο της κατοικίας στο άρθρο 9 Σ, η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας στο άρθρο 16 παρ.1 Σ, η ελευθερία της επικοινωνίας στο άρθρο 19 Σ και άλλα³².

Οι αλλοδαποί δηλαδή είναι κατ' αρχήν φορείς μόνο των ατομικών δικαιωμάτων. Κατ' εξαίρεση η αρχή της ισότητας (άρθρ. 4 παρ.1,2) και τα δικαιώματα της συναθροίσεως (άρθρ. 11) και συνεταιρισμού (άρθρ. 12) καθιερώνονται ρητά μόνο υπέρ των Ελλήνων. Ο περιορισμός της προστασίας των τριών αυτών ατομικών δικαιωμάτων στους Έλληνες (εννοεί και Έλληνες και Ελληνίδες άρθρ.4παρ.2) πολίτες μόνο οφείλεται στην προέχουσα πολιτική σημασία τους. Ο νόμος μπορεί αναμφίβολα να επιτρέπει την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών και στους ξένους αλλά η νομοθετική όμως αυτή καθιέρωση των δικαιωμάτων αυτών υπέρ των αλλοδαπών μπορεί να καταργείται ελεύθερα από τον κοινό νομοθέτη. Όμως όλα τα πολιτικά δικαιώματα δηλαδή αυτά που στρέφονται προς το κράτος και παρέχουν στους πολίτες αξίωση ενεργητικής συμμετοχής (status activus) στην άσκηση της εξουσίας, κατοχυρώνονται από το Σύνταγμά μας μόνο υπέρ των Ελλήνων πολιτών. Έτσι κατοχυρώνονται ρητά υπέρ των πολιτών τα πολιτικά δικαιώματα της καταλήψεως δημόσιων αξιωμάτων (άρθρ.4 παρ.4), της ιδρύσεως πολιτικών κομμάτων (άρθρ.29 παρ.1), της εκλογής (άρθρ.51 παρ.3 εδ. α') και της εκλογιμότητας (άρθρ.55 παρ.1) ως Βουλευτών και του διορισμού ως Υπουργών ή Υφυπουργών (άρθρ. 81 παρ.2)³³. Μόνο στις περιπτώσεις δηλαδή των δικαιωμάτων του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και ιδρύσεως και συμμετοχής σε πολιτικά κόμματα το Σύνταγμά μας δεν κατοχυρώνει απλώς, αλλά και περιορίζει τα δικαιώματα αυτά στους Έλληνες πολίτες μόνο. Από τον κανόνα αυτό εξαιρούνται οι δημοτικές και κοινοτικές εκλογές και οι εκλογές στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στις οποίες δικαιούνται όλοι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που κατοικούν στην Ελλάδα³⁴.

Τέλος υπάρχουν ατομικά δικαιώματα που εκ φύσεως αναφέρονται μόνο στους αλλοδαπούς. Τέτοιο είναι το δικαίωμα του αλλοδαπού να μην εκδοθεί στη χώρα της ιθαγένειάς του, αν διώκεται εκεί για την υπέρ της ελευθερίας δράση του(άρθρ.5 παρ.2 Σ)³⁵.

Το Σύνταγμα δεν έχει διάταξη που να ορίζει πότε ένα φυσικό πρόσωπο έχει την ικανότητα να είναι φορέας θεμελιωδών δικαιωμάτων. Και για τα θεμελιώδη δικαιώματα λοιπόν θα ισχύσει ο γενικός κανόνας του άρθρου 34 ΑΚ, σύμφωνα με το οποίο «κάθε άνθρωπος είναι ικανός να έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις». Κατά το άρθρο 35 ΑΚ «το πρόσωπο αρχίζει να υπάρχει μόλις γεννηθεί ζωντανό και παύει να υπάρχει με το θάνατό του». Έτσι ο κανόνας είναι ότι η ιδιότητα του υποκειμένου δηλαδή του φορέα δικαιωμάτων αρχίζει με τη γέννηση και τελειώνει με το θάνατο του ανθρώπου. Ο κανόνας όμως αυτός έχει και εξαιρέσεις: α]κατά το άρθρο 36 ΑΚ και το «κυοφορούμενο» θεωρείται πως γεννήθηκε και πως είναι άνθρωπος για όσα

³² ΤΣΑΤΣΟΣ Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι, Γενικό Μέρος», εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1988,σελ.146,147

³³ ΡΑΙΚΟΣ Α., «Θεμελιώδη Δικαιώματα, Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος Β', δεύτερη αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, 2002, σελ.125,126

³⁴ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα»,τόμος Α', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ.105

³⁵ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα»,τόμος Α', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ.110

δικαιώματα επάγονται σ' αυτό, αν γεννήθηκε ζωντανό, β]και νεκρός όμως μπορεί να θεωρηθεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις φορέας θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εύλογα ο Ποινικός μας Κώδικας (άρθρο 365) τιμωρεί την προσβολή της τιμής τεθνεώτος. Αλλά και στον χώρο των περιουσιακών σχέσεων η συνταγματική προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων δεν λήγει με τον θάνατο του προσώπου. Όλο το σύστημα του κληρονομικού Δικαίου βασίζεται στην αναγνώριση της εξουσίας του ανθρώπου να ορίσει την τύχη της περιουσίας του και μετά το θάνατό του. Άρα στο μέτρο που Σύνταγμα δεν προβλέπει για ειδικές περιπτώσεις, η ικανότητα να είναι κανείς υποκείμενο θεμελιωδών δικαιωμάτων συμπίπτει με την ικανότητα δικαίου κατά το Αστικό Δίκαιο³⁶.

Διαφορετικό είναι το πρόβλημα πότε υπάρχει αυτοπρόσωπη ικανότητα χρήσης και άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων (πχ)οι ανήλικοι δεν είναι φορεί δικαιώματος άσκησης γάμου, στο οποίο το ελάχιστο όριο ηλικίας το ορίζει ο κοινός νομοθέτης (ΑΚ 1350). Εύλογο είναι επίσης ότι για την αυτοπρόσωπη άσκηση περιουσιακών θεμελιωδών δικαιωμάτων εφαρμογή έχουν οι σχετικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα για τη δικαιοπρακτική και αδικοπρακτική ικανότητα του ανηλίκου (ΑΚ 128,ΑΚ917). Στις περιπτώσεις αυτές η αποδοχή ορίου ηλικίας γίνεται χάριν της προστασίας του συμφέροντος και του θεμελιώδους δικαιώματος του δικαιώματος. Οι παράγραφοι όμως αυτές δε βοηθούν όταν πρόκειται για άλλα θεμελιώδη δικαιώματα όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο ακόλουθο παράδειγμα: η ηλικία κάτω από τα δέκα έτη, ενώ εύλογα ορίζεται από το άρθρο 129 ΑΚ ως λόγος ανικανότητας για δικαιοπραξία, δεν είναι εύλογο να οριοθετεί και την ικανότητα αυτοπρόσωπης άσκησης του δικαιώματος του μαθητή να αρνείται στο σχολείο μεταχείριση που να παραβιάζει την αξιοπρέπεία του ως ανθρώπου (πχ, σωματικές κακώσεις). Δεχόμαστε λοιπόν όπως αναφέρει ο κος Τσάτσος στο βιβλίο του «Συνταγματικό Δίκαιο» (σελ 151) ότι οι σχετικές γενικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα λειτουργούν ως εκτελεστικές και εξειδικευτικές του νοήματος των σχετικών συνταγματικών επιταγών. Η δυνατότητα αποκλίσεων από τις γενικές παραγράφους του Αστικού Κώδικα επιτρέπεται και ερμηνευτικά επιβάλλεται, όταν τις υπαγορεύει η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης περίπτωσης, που πάντοτε θα κρίνεται με βάση το νόημα των συνταγματικών επιταγών. Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η ικανότητα των ανηλίκων να ασκήσει αυτοπροσώπως ένα θεμελιώδες δικαίωμα κρίνεται ανάλογα με τη φύση και το περιεχόμενο του δικαιώματος σε συνάρτηση με τις αντίστοιχες δυνατότητες και το συμφέρον του ανηλίκου που το επικαλείται.

NOMIKA ΠΡΟΣΩΠΑ: Υποκείμενα ατομικών δικαιωμάτων δεν είναι μόνο τα φυσικά πρόσωπα, αλλά καταρχήν (έστω και αν το Σύνταγμά μας μιλά απλώς για «Έλληνες» ή «Έλληνες πολίτες»)και νομικά πρόσωπα. Η ικανότητα αυτή των νομικών προσώπων είναι ανεξάρτητη από την σωματειακή ή ιδρυματική τους φύση και δεν εκτείνεται στα δικαιώματα εκείνα τα οποία από το περιεχόμενό τους αρμόζουν μόνο σε φυσικά πρόσωπα. Το άρθρο 62 του Αστικού Κώδικα αναφέρει ότι η ικανότητα του νομικού προσώπου δεν εκτείνεται σε έννομες σχέσεις οι οποίες προϋποθέτουν ιδιότητες φυσικού προσώπου. Πράγματι, πολλά από τα δικαιώματα του άρθρου 5 Σ όπως τα δικαιώματα της μη εκδόσεως αλλοδαπού, της προσωπικής ελευθερίας κ.ά. όπως και στο άρθρο 6 Σ το δικαίωμα της προσωπικής ασφάλειας, καθώς και στο άρθρο 13 παρ.1 Σ το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και

³⁶ ΤΣΑΤΣΟΣ Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι, Γενικό Μέρος», εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1988,σελ.148,149

άλλα προϋποθέτουν ιδιότητες φυσικού προσώπου και δεν περιλαμβάνονται από την ικανότητα του νομικού προσώπου. Αντιθέτως, κάποια δικαιώματα όπως το δικαίωμα της αναφοράς στο άρθρο 10, το δικαίωμα της συνδικαλιστικής ελευθερίας στο άρθρο 23 και 22 παρ. 2 Σ και άλλα εφαρμόζονται και στα φυσικά και στα νομικά πρόσωπα³⁷.

Η μορφή συλλογικής δράσης με υψηλό βαθμό συνοχής ως ενιαίο σύνολο με ενιαία βούληση που ολοκληρώνεται νομικά αποτελεί τον θεσμό του νομικού προσώπου. Ως νομικό πρόσωπο χαρακτηρίζεται μία διαρκής ένωση φυσικών προσώπων- ή και σύνολο περιουσίας- που επιδιώκει ή εξυπηρετεί κοινό σκοπό και που είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Το νομικό πρόσωπο έχει τη δική του βούληση που, εφόσον τηρείται η καταστατική διαδικασία δεσμεύει τις βουλήσεις των μελών του και ευθύνεται για τις αδικοπραξίες των οργάνων του. Η ατομική υποκειμενικότητά του κάθε μέλους του νομικού προσώπου απορροφάται από το συλλογικό υποκείμενο, που είναι το νομικό πρόσωπο: το σωματείο, η ένωση προσώπων κτλ. Η αναγνώριση του γεγονότος ότι ένα σύνολο φυσικών προσώπων δρα ως ένα και ενιαίο υποκείμενο με ενιαία βούληση, δεν εξαρτάται πάντα από τη νομική αναγνώριση ως νομικού προσώπου κατά τον Αστικό Κώδικα που ορίζει ως νομικά πρόσωπα μόνο το σωματείο, το ίδρυμα, την επιτροπή εράνου και την αστική εταιρία που έχει νομική προσωπικότητα. Εύλογα όμως το Σύνταγμα στο άρθρο 12 παρ.3 ορίζει ότι οι διατάξεις για το δικαίωμα σύστασης ενώσεων εφαρμόζονται αναλογικά σε ανώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο³⁸. Ενώ δηλαδή υπάρχουν δικαιώματα που η αποτελεσματική τους άσκηση γίνεται μόνο σε συνδυασμό φυσικών και νομικών προσώπων (πχ. πιστοί, θρησκευτικοί λειτουργοί) υπάρχουν και ενώσεις ή ομάδες προσώπων που απολαμβάνουν σχετικά δικαιώματα αν και δεν είναι οργανωμένες ως νομικά πρόσωπα. Το Σύνταγμα ρητώς αναγνωρίζει λοιπόν και προστατεύει συλλογικές προσπάθειες πλειόνων προσώπων όπως οι διάφορες οργανώσεις με μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα (άρθρο 12 Σ), αλλά με θρησκευτικό (άρθρο 13 παρ. 2 και 3 Σ), με επικοινωνιακό χαρακτήρα (άρθρο 14 παρ.2 Σ), συνδικαλιστικό (άρθρο 23 και 22 παρ.2 Σ), πολιτικό (άρθρο 29 Σ) χωρίς να απαιτεί ως προϋπόθεση της συνταγματικής αυτής προστασίας την οργάνωση ως νομικών προσώπων των θρησκευτικών οργάνωσεων ή ομάδων, των διαφόρων μη κερδοσκοπικών ενώσεων προσώπων, των εφημερίδων, των συνδικαλιστικών οργάνωσεων, των πολιτικών κομμάτων και άλλων πολιτικών οργάνωσεων. Αφού λοιπόν οι ενώσεις προσώπων είναι φορείς θεμελιωδών δικαιωμάτων έστω και αν δεν είναι οργανωμένες σε νομικά πρόσωπα είναι εύλογο να συναχθεί ότι είναι φορείς και του θεμελιώδους δικονομικού δικαιώματος της δικαστικής προστασίας (άρθρο 20 παρ.1 Σ και το ίδιο ισχύει και για το δικαίωμα της προηγούμενης δικαστικής ακρόασης στην παρ.2 του ίδιου άρθρου). Άλλωστε το άρθρο 62 εδ.2 ΚΠολΔ προβλέπει ότι ικανότητα να είναι διάδικοι έχουν όχι μόνο τα φυσικά και νομικά πρόσωπα αλλά και κάθε ένωση προσώπων ή ομάδα περιουσίας χωρίς νομική προσωπικότητα³⁹.

Τα νομικά πρόσωπα διακρίνονται σε α]νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου β] και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Δημοσίου δικαίου είναι ένα νομικό πρόσωπο όταν το ορίζει ο ιδρυτικός νόμος ή αν έχει αποστολή την εκπλήρωση σκοπών που

³⁷ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.93,94

³⁸ ΤΣΑΤΣΟΣ Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι, Γενικό Μέρος», εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1988, σελ.154

³⁹ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2005, σελ.95

ανήκουν στην αρμοδιότητα του κράτους ή αν είναι φορέας δημόσιας εξουσίας. Όμως το κράτος δεν ενεργεί πάντοτε με τα μέσα και τους θεσμούς του δημοσίου δικαίου, ως φορείς δηλαδή δημόσιας εξουσίας (jure imperii) αλλά και με τα μέσα και τους θεσμούς του ιδιωτικού δικαίου (jure gestionis). Έτσι λοιπόν σύμφωνα με άποψη του κυρίου Α. Μανιτάκη και άλλων μόνο στην δεύτερη περίπτωση μπορεί να είναι υποκειμένα θεμελιωδών δικαιωμάτων και μόνο εφόσον ενεργούν λειτουργικά ανεξάρτητα από την κρατική εξουσία. Όμως το Σύνταγμα θεσπίζει σε ορισμένες περιπτώσεις ειδικές διατάξεις με τις οποίες αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα σε φορείς δημόσιας εξουσίας και αυτές είναι οι ακόλουθες εξαιρέσεις: α] τα δικονομικά ατομικά δικαιώματα των άρθρων 8 και 20 παρ.1 Σ. Το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και το δικαίωμα του «νόμιμου δικαστή» έχουν καθολικό χαρακτήρα με την έννοια ότι ο καθένας δικαιούται το πρώτο και κανείς δεν μπορεί να στερηθεί το δεύτερο συμπεριλαμβανομένου και του δημοσίου. Σε μία δίκη δηλαδή το «κράτος» είναι μόνο το δικαστήριο ενώ οι διάδικοι όποιοι και αν είναι αυτοί το δημόσιο-φορείς διοικήσεως ή ιδιώτης και οι δύο βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο-η μεταχείριση και των δύο είναι η ίδια, με την επισήμανση όμως ότι στην πράξη υπάρχουν δικονομικές διακρίσεις που δημιουργούν προνομιακό καθεστώς υπέρ του δημοσίου (πχ-μακρότερες προθεσμίες για το δημόσιο).

β] οι εκκλησίες και άλλες θρησκευτικές ομάδες ή οργανώσεις ή μονάδες που ο νόμος χαρακτηρίζει ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Αυτό συμβαίνει στην χώρα μας όσον αφορά μόνο την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, ενώ οι άλλες εκκλησίες είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Όμως ούτε η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος είναι δημιούργημα ή «βραχίονας» του κράτους, όπως αναφέρει ο κύριος Δαγτόγλου, ούτε μετατρέπεται σε τέτοιο με τον νομοθετικό χαρακτηρισμό της ως νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου. Μολονότι οι λειτουργοί όλων θρησκειών υπόκεινται στην εποπτεία της πολιτείας, μπορούν τόσο αυτοί ατομικώς όσο και οι ίδιες οι εκκλησίες του κράτους ή θρησκευτικές ομάδες ή οργανώσεις να επικαλεστούν έναντι του κράτους ή φορέα δημόσιας εξουσίας τη θρησκευτική ελευθερία μέσα στα πλαίσια του άρθρου 13 Σ, ενώ με το άρθρο 18 παρ.8 Σ που κηρύσσει αναπαλλοτρίωτη την αγροτική ιδιοκτησία ορισμένων μονών και πατριαρχείων, εντείνεται η προστασία και στην ιδιοκτησία τους.

γ] το ίδιο το Σύνταγμα αποσπά ρητώς από τον κορμό του κράτους κομμάτια δημόσιας διοικήσεως και τα αναθέτει σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, των οποίων εγγυάται την ανεξαρτησία έναντι του κράτους όσον αφορά αυτές τις δραστηριότητες. Αυτά τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου μπορούν να επικαλεστούν την ελευθερία της δράσεως και έναντι του ίδιου του κράτους.

δ] την ευρύτερη ελευθερία από την άποψη αυτή την έχουν τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα που είναι μεν σύμφωνα με το Σύνταγμα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τελούν υπό την εποπτεία του κράτους και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους, αλλά είναι πλήρως αυτοδιοικούμενα**** (άρθρο 16 παρ.5 Σ) και μπορούν να επικαλεστούν το την ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας, της διδασκαλίας και γενικά της ακαδημαϊκής ελευθερίας, όπως και οι ατομικοί φορείς των δικαιωμάτων αυτών.

ε] οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (πρώτου και δεύτερου βαθμού) είναι και αυτά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και μπορούν να επικαλεστούν ορισμένα δικαιώματα που τους παρέχει το Σύνταγμα-σύμφωνα με το άρθρο 102 Σ ανατίθεται σ' αυτούς η διοίκηση των τοπικών υποθέσεων, αναγνωρίζεται διοικητική αυτοτέλεια, ορίζεται ότι οι αρχές αυτών εκλέγονται από καθολική και μυστική ψηφοφορία και ενώ ασκείται από το κράτος εποπτεία αυτή δεν πρέπει κατά το

Σύνταγμα να εμποδίζει την πρωτοβουλία και την ελεύθερη δράση τους. Γενικά γίνεται δεκτό ότι για τις πράξεις δημόσιας εξουσίας η αναγνώριση θεμελιωδών δικαιωμάτων της εξουσίας κατά της εξουσίας θα αποτελούσε αντίφαση και διάσπαση της ενότητας της έννομης τάξης, δεν μπορούν δηλαδή τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου να είναι υποκείμενα ατομικών δικαιωμάτων, γιατί δεν μπορεί να είναι συγχρόνως αποδέκτες και φορείς, να δεσμεύονται και να ωφελούνται (αναφορά από τον κύριο Α. Ράικο σελ.134). Αντίθετα, όταν το κράτος δρα διαχειριστικά, κατά τους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου, πρέπει να γίνει δεκτό, εφόσον η έννομη τάξη αναγνωρίζει σε φορείς δημόσιας εξουσίας τη δυνατότητα να ενεργούν σε λειτουργική ανεξαρτησία από την κρατική εξουσία εξομοιούμενα με άλλα υποκείμενα ιδιωτικών συναλλαγών, πως η επίκληση θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι επιτρεπτή εφόσον η φύση τους συμβιβάζεται με μια τέτοια εφαρμογή⁴⁰.

ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι καταρχήν «απαράγραπτα» και «αναπαλλοτρίωτα» και αυτό σημαίνει ότι από τα θεμελιώδη δικαιώματα παραίτηση δεν είναι δυνατή. Τα δικαιώματα αυτά είναι στενά συνδεδεμένα με την ανθρώπινη φύση και ενώ το ίδιο το κράτος έχει την υποχρέωση να τα προστατεύσει είναι ασυμβίβαστο κάποιος να παραιτηθεί από αυτά (άρθρα 2 παρ.1 και 25 παρ.1). Γενικά μπορούν να ειπωθούν τα εξής:α] γενικά για το μέλλον παραίτηση από οποιοδήποτε θεμελιώδες δικαίωμα είναι ανίσχυρη καθώς αντιβαίνει στο Σύνταγμα. β] υπάρχει όμως η ειδική παραίτηση που αφορά συγκεκριμένη περίπτωση και ως προς την οποία ισχύουν τα εξής:1)ούτε ειδική παραίτηση είναι νοητή στα «προσωπικά» ή «ανθρώπινα» δικαιώματα, 2)ισχύει η ειδική παραίτηση από περιουσιακό στοιχείο, δεν συμβαίνει όμως το ίδιο όσον αφορά την παραίτηση για το μέλλον από περιουσιακά δικαιώματα. Στην περίπτωση του δικαιώματος ασύλου της κατοικίας για να υπάρξει το αδίκημα του άρθρου 241 ΠΚ θα πρέπει ο φορέας του να αρνηθεί την είσοδο στο άσυλο.

---

⁴⁰ ΤΣΑΤΣΟΣ Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι, Γενικό Μέρος», εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1988,σελ.174

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η έρευνα που διεξήχθη κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας οδήγησε στα παρακάτω συμπεράσματα. Καταρχήν, εξετάστηκε το θέμα του πυρήνα ως συστατικό τμήμα του συνταγματικού δικαιώματος και έπειτα η μελέτη επεκτάθηκε με ενδελεχή τρόπο στις επιμέρους περιοχές του πυρήνα. Ο πυρήνας είναι η περιοχή γύρω από το κέντρο του κύκλου του δικαιώματος και δεν είναι ανεκτή η συρρίκνωσή της, είναι δηλαδή το «άβατο» του δικαιώματος. Έπειτα, το έκαστο προστατευόμενο αγαθό είναι αναγκαίο να είναι προσδιορισμένο και όχι αόριστο, για να είναι γνωστό και αντιληπτό σε ποια έκταση το Σύνταγμα προστατεύει το αγαθό και αυτό επιτελείται μέσω των εννοιολογικών προσδιορισμών που πηγάζουν είτε από το Σύνταγμα, είτε από τον κοινό νομοθέτη, είτε μέσω ερμηνείας. Τέλος, εξετάστηκε λεπτομερώς και η ικανότητα του κάθε φυσικού ή νομικού προσώπου ή ενώσεων προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα να είναι φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων και αυτή η εξέταση οδήγησε στα αναφερόμενα των σχετικών σελίδων της εν λόγω εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται το ζήτημα του «πυρήνα» των συνταγματικών δικαιωμάτων. Ο πυρήνας του δικαιώματος τριχοτομείται στο προστατευόμενο αγαθό, στους εννοιολογικούς προσδιορισμούς που προσδιορίζουν το εκάστοτε αγαθό που προστατεύεται από το Σύνταγμα, καθώς επίσης και στους φορείς του κάθε συνταγματικού δικαιώματος. Αυτά τα επιμέρους θέματα παράλληλα με την έννοια και εξέλιξη του συνταγματικού δικαιώματος πραγματεύεται εις βάθος η μελέτη αυτή.

ΛΗΜΜΑΤΑ

Πυρήνας δικαιώματος - προστατευόμενο αγαθό - εννοιολογικοί προσδιορισμοί - φορέας δικαιώματος

NΟΜΟΛΟΓΙΑ

3356/2004

Υπόθεση «συνδικαλιστικής ελευθερίας πυροσβεστών»

Συμβούλιο της Επικρατείας (Τμήμα Γ' - 7μελής σύνθεση)

Αριθμός: 3356/2004

ΙΣΤΟΡΙΚΟ : Η συγκεκριμένη απόφαση εκδόθηκε εξ αφορμής αίτησης ακυρώσεως που άσκησε Δευτεροβάθμια Συνδικαλιστική οργάνωση των υπηρετούντων στο Πυροσβεστικό Σώμα κατά αποφάσεως του Αρχηγού του Πυροσβεστικού Σώματος, με την οποία απαγορεύθηκε απολύτως στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των υπαλλήλων του Πυροσβεστικού Σώματος να εκφράζουν, προβάλλουν και διαδίδουν τα συνδικαλιστικά τους αιτήματα προς το κοινό με την ανάρτηση πάνω στο εξωτερικό μέρος των κτιρίων των πυροσβεστικών καταστημάτων.

NΟΜΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ: Συνδικαλιστική ελευθερία και πρόσωπα που τελούν σε καθεστώς ειδικής εξουσίας προς το Κράτος.

ΕΠΙΛΥΣΗ : Στο σκεπτικό της απόφασης αναφέρεται ότι από τον συνδυασμό των συνταγματικών διατάξεων των άρθρων 12 παρ. 1 (δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι), 23 (συνδικαλιστική ελευθερία), 14 παρ. 1 (ελευθερία έκφρασης γνώμης), και 103 παρ. 1 (« Οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι εκτελεστές της θέλησης του Κράτους και υπηρετούν το Λαό, οφείλουν πίστη στο Σύνταγμα και αφοσίωση στην Πατρίδα.....»), με τις διατάξεις των άρθρων 11 της ΕΣΔΑ (ελευθερία του συνεργεσθαι και ελευθερία συνεταιρισμού), 22 ΔΣΑΠΔ (ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι), 8 του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα (δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι), 1, 4 και 5 της 151 Διεθνούς Συμβάσεως Εργασίας « Για την προστασία του δικαιώματος οργάνωσης και τις διαδικασίες καθορισμού των όρων απασχόλησης στη δημόσια διοίκηση», που έχουν κυρωθεί με νόμο και διαθέτουν υπερνομοθετική ισχύ, θεσπίζεται η συνδικαλιστική ελευθερία, αφενός ως ατομικό δικαίωμα ίδρυσης και προσχώρησης των εργαζομένων σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και αφετέρου ως συλλογικό δικαίωμα οργάνωσης και ελεύθερης δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων. Η συνδικαλιστική ελευθερία υπό το προεκτεθέν περιεχόμενο κατοχυρώνεται και υπέρ των προσώπων που τελούν σε καθεστώς ειδικής σχέσης εξουσίας προς το Κράτος, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι ανήκοντες στο Πυροσβεστικό Σώμα δημόσιοι υπάλληλοι. Κατά την άσκηση, όμως, του εν λόγω δικαιώματος οι εν γένει δημόσιοι υπάλληλοι μπορεί να υπόκεινται σε γενικούς περιορισμούς τους οποίους επιβάλλει ο νόμος, αλλά και στους ειδικότερους περιορισμούς που δικαιολογούνται από τη φύση της υπαλληλικής σχέσης και των συναφών υποχρεώσεων τους που απορρέουν από αυτή τη σχέση, οι οποίοι, πάντως, δεν επιτρέπεται να αναιρούν, στην ουσία του, το ως άνω δικαίωμα. Επίσης αναφέρεται ότι ο κοινός νομοθέτης κατ' εφαρμογή της συνταγματικής διατάξεως του άρθρου 23 παρ. 1 που επιβάλλει στο Κράτος να λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας, έχει θεσπίσει διατάξεις για την ελεύθερη έκφραση και διάδοση των αιτημάτων των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Ειδικότερα με την διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του ν. 1264/1982 προβλέπεται η τοποθέτηση πινάκων ανακοινώσεων μέσε στους χώρους εργασίας, η οποία αποβλέπει στην ενημέρωση για τη δράση της συνδικαλιστικής οργάνωσης, ενώ με τη διάταξη του άρθρου 3 παρ. 5 του ν. 1491/1984 καθιερώνεται υποχρέωση για τις διοικήσεις των φορέων του δημοσίου φορέα να καθορίσουν ειδικούς χώρους στο εξωτερικό μέρος των κτιρίων που στεγάζουν τις υπηρεσίες τους για την προς τα έξω προβολή των αιτημάτων των συνδικαλιστικών οργανώσεων με σκοπό την ενημέρωση των πολιτών για το περιεχόμενο των αιτημάτων αυτών κ.α.

ΣτΕ 4635/1977

Υπόθεση «Απαγόρευσης υπαίθριας θρησκευτικής συνάθροισης μαρτύρων Ιαχωβά»

ΣτΕ 4635/1977: Απαγόρευση υπαίθριας θρησκευτικής συνάθροισης «Μαρτύρων του Ιαχωβά» έπ' αόριστον από αστυνομικό Διοικητή - Αντίθεση στα άρθρα 11 και 13 του Σ.

Το Δ Τμήμα του ΣτΕ δίκασε αίτηση ακυρώσεως των αιτούντων, «Μαρτύρων του Ιαχωβά», κατά απόφασης του Διοικητού της Διοικήσεως Χωροφυλακής της Μαγνησίας με την οποία

απαγορεύτηκε η αιτηθείσα συνάθροιση των αιτούντων σε αγρόκτημα ενός από αυτούς κατά συγκεκριμένη ώρα, καθώς και κάθε άλλη συνάθροιση ή διαδήλωση των ανωτέρω ή οποιωνδήποτε άλλων οπαδών της ίδιας ή άλλης θρησκείας ή οργανώσεως σε οποιονδήποτε ανοιχτό χώρο της περιοχής της Μαγνησίας κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Συμπροσβαλλόμενη με την εν λόγω αίτηση θεωρήθηκε και η μεταγενέστερη απόφαση του ίδιου διοικητού (που εκδόθηκε πριν την κατάθεση της αιτήσεως ακυρώσεως), με την οποία απαγόρευσε τις ως άνω συναθροίσεις έπ' αόριστον.

Κατόπιν τούτου, οι αιτούντες παραιτήθηκαν από την αίτησή τους, όσον αφορά την αρχική απόφαση του Διοικητού και περιορίστηκαν στην προσβολή της δεύτερης απόφασής του που απαγόρευε τις συναθροίσεις έπ' αόριστον.

Το Ατέ έκανε δεκτή την αίτηση και ακύρωσε την απόφαση του αστυνομικού Διοικητή κρίνοντάς τη μη νόμιμη ως αντικείμενη στο άρθρο 11 του Συντάγματος. Συγκεκριμένα, δέχτηκε ότι δεν είναι ανεκτές συνταγματικά οι απαγορεύσεις δημοσίων εν υπαίθρῳ συναθροίσεων οι οποίες απαγγέλλονται για αόριστο χρονικό διάστημα, γιατί συνιστούν ανεπίτρεπτη αναστολή του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος του συνέρχεσθαι.

Η απόφαση του ΣτΕ εν προκειμένῳ, είναι ορθή, αφού σύμφωνα με το άρθρο 11 του Σ. οι έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα και μόνο οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια ή σε ορισμένη περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής. Κατά την έννοια της διάταξης αυτής, η απαγόρευση των υπαίθριων δημοσίων συναθροίσεων μπορεί να απαγγέλλεται μόνο ενόψει συγκεκριμένης συνάθροισης και πρέπει να περιορίζεται σε ορισμένο κάθε φορά χρόνο και τόπο, μετά από εκτίμηση των συνθηκών δημόσιας ασφάλειας που υφίστανται κατά τον χρόνο αυτό, καθώς και των στοιχείων για την ύπαρξη ή μη απειλής διαταραχής της κοινωνικοοικονομικής ζωής που ανάγονται στον ίδιο χρόνο.

Οι παραπάνω συνθήκες και τα στοιχεία πρέπει να αξιολογούνται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, σε συσχετισμό προς το συνταγματικό δικαίωμα του συνέρχεσθαι. Επομένως, δεν συνάγουν προς το Σύνταγμα οι απαγορεύσεις δημοσίων συναθροίσεων στο ύπαιθρο για αόριστο χρονικό διάστημα, αφού πράγματι συνιστούν ανεπίτρεπτη κατάλυση του εν λόγω δικαιώματος προσβάλλοντας τον απαραβίαστο πυρήνα του. Η αντισυνταγματικότητα της πράξης του αστυνομικού διοικητή είναι καταφανής, αφού δεν συντρέχει εν προκειμένῳ κανένας λόγος δημοσίου συμφέροντος που να δικαιολογεί την απαγόρευση συνάθροισης έστω για το περιορισμένο χρονικό διάστημα που αρχικά είχε ζητηθεί.

Ενόψει της συνταγματικής περιωπής του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, οι ενδιαφερόμενοι στην προκειμένη περίπτωση δεν είχαν καμία νομική υποχρέωση να ζητήσουν άδεια από την αστυνομική αρχή για να συγκεντρωθούν. Παράλληλα, η συνάθροιση που οργανώνουν είναι ταυτόχρονα και εκδήλωση της θρησκευτικής τους ελευθερίας (αφού έχει λατρευτικό περιεχόμενο), η οποία κατοχυρώνεται από το άρθρο 13 του Συντάγματος. Συνεπώς, η απαγόρευση δημόσιας υπαίθριας θρησκευτικής συνάθροισης περιορίζει δύο συρρέοντα συνταγματικά δικαιώματα (το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και το δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας), και γι' αυτό το λόγο απαιτείται πλήρης, ειδική και νόμιμη αιτιολογία για να είναι συνταγματικά επιτρεπτός ο περιορισμός τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΒΕΓΛΕΡΗΣ Φ., «Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982.
2. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε. Β., «Συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη», «Αθήνα, 13-15 Οκτωβρίου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986.
3. ΒΛΑΧΟΣ Γ. «Η αντινομία του ανθρώπου και του πολίτη», τιμητικός τόμος ΣτΕ,II,1982
4. ΔΑΓΚΤΟΓΛΟΥ Π. , «Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α', Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2005.
5. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Γενικό Μέρος», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη,2005
6. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Συνταγματικά Δικαιώματα. Ειδικό Μέρος», Αθήνα, 2005.
7. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ Ξ., «Ο νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.
8. ΜΑΝΕΣΗΣ ΑΡ. «Συνταγματικά Δικαιώματα», α' ατομικές ελευθερίες, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1982.
9. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ Α. «Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων κατά το άρθρο 25 παρ 1 του Συντάγματος», 1981.
10. ΡΑΙΚΟΣ Α., «Θεμελιώδη Δικαιώματα, Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος Β', δεύτερη αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, 2002.
11. ΤΣΑΤΣΟΣ Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι, Γενικό Μέρος», εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1988.
12. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ., «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002.